

A NAGY HÁBORÚ

„Virágos mankót adjatok kezébe!”

Daniss Győző

Magyarország nem volt megfelelő módon felkészülve/felkészítve a „nagy háborúra”. Sem a harctereken, sem a hátszágban. A politikai és hadügyi döntéshozók nem számítottak sem sebesültek sok-sok százezeire, sem kezüket, lábukat, látásukat, hallásukat, ép elméjüket különböző mértékben elvesztítő rokkantak tízezzeire. Mégis mind az állam, mind pedig a „civil” társadalom képes volt viszonylag gyorsan segíteni nekik meg a megözevgyülteknek, elárvultaknak és más, a háború miatti rászorulóknak. Legalábbis valamicskét.

A háborúban aktívan részt vevő József cs. és kir. főherceg feleségének nevével és tevékeny közreműködésével alig néhány nappal a hadüzenet után létrehozták az Augustus Gyorssegély-alapot. Az alap először főképpen pénz és természetbeni adományokat „perselyezve” és azokat szétosztva támogatta a háború kárvallottait. A későbbiekben az adományok mennyisége nem csupán gyűjtéssel szaporodott.

Az alap, a későbbiekben pedig több más intézmény, szervezet – egyre gyakrabban és egyebek mellett – különféle rendezvények bevételével is számolhatott.

Sétahajó, kártya, hadirepülők

Az 1915. május 19-iki Országos Mozinap Bortnyik Sándor alkotta plakátja szerint „az összes bevételek a Vöröskereszt és az Augustus alap céljait” szolgálták. Egy 1916-os Laufer-plakát felirata: „Augustus-hajó – séták a Dunán a rokkant katonák javára”. A hajó hétfő kivételével naponta háromszor, fél ötkor, fél hétkor és háromnegyed tízkor indult kétórás útjára, 3 korona volt a jegy (ezért uzsonna és frissítő is járt).

E rendezvényeknek értelemszerűen nemcsak anyagi céljai voltak. Legalább ilyen mértékben szolgálták a háborús propagandát, erősíteni próbálva a hátszág győzelembe vetett – idővel tagadhatatlanul gyengülő – hitét. Sokakra hathatott Miklós Elemér Örök sebesültek című verse is, kiváltképp annak egy elevenbe vágó (és akkor talán nem is giccsesen hangzó) részlete:

„Ha láttok béna, sánta katonákat,
Fogjon el hála, szeretet, csodálat!
Szavak helyett könnyel, tettel beszélve
Virágos mankót adjatok kezébe!”

Moldován Béla tartalékos főhadnagynak két 1917-es plakátja is hirdette a városligeti

iparcsarnok hadirepülőgép-kiállítását. Ott nemcsak a zsákmányolt és az itthon gyártott repülőgépeket meg hazai üzemek más haditermékeit láthatta a sok tízezer érdeklődő, hanem ámulhatott az iparcsarnok fölött köröző pilóták ügyességén, hallgathatta katonazenekarok hangversenyét (akkor nem 1, hanem 2 korona volt a belépőjegy), 50 fillérért pedig mozijegyet vehetett háborús filmek vetítésére. A kiállításon emlékérmeket és emléklapetteket is árultak. A 120 ezer koronás tiszta bevétel 40 százaléka a Hadisegélyző Hivatalé lett.

Ezredzenekarok másutt – akár a Népeoperában – is hangversenyeztek. Vagy a háború miatti valamennyi rászoruló segélyezésére, vagy saját ezredük rokkant katonáinak és hozzátartozóiknak szánva a jegybevétel egy részét.

Több kiállításuk volt a „hadifénykép-szeknek” és a bevonult festőművészeknek. Különösen sok érdeklődőt vonzott a budapesti háziezred, a nagyhírű 32-esek képkiallítása a Nemzeti Szalonban 1917 januárjában. A bevétel az ezred elesett katonáinak „özvegy- és árvaalapját” gyarapította.

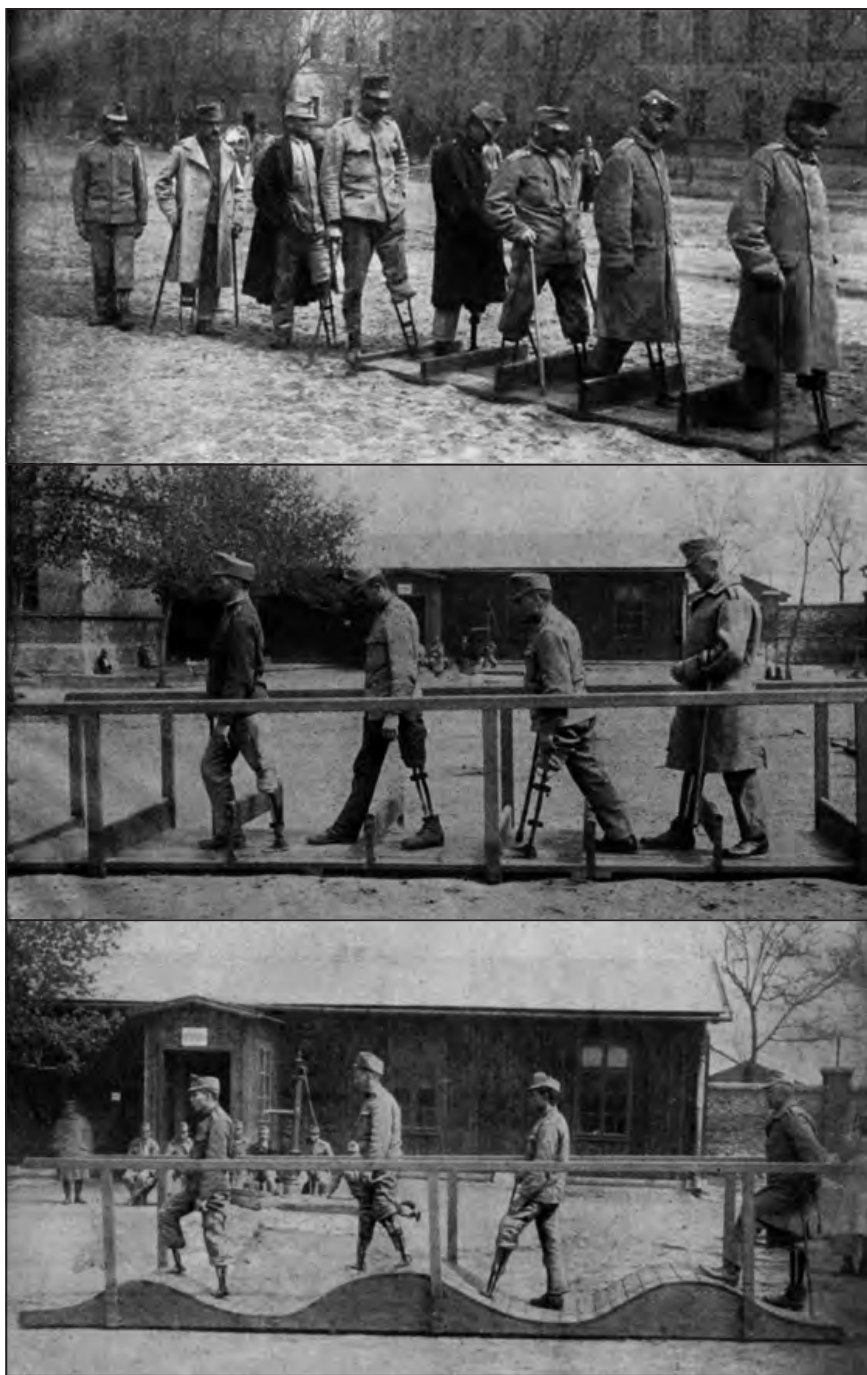
A Piatnik kártyagyár *Kóber Leó* népfőlkelő főhadnagy rajzait felhasználva „hadisegélyző” kártyát adott ki. A királyokon a központi hatalmak uralkodói, az alsókon és felsőkön a hadsereg főtisztjei szerepeltek, a makk áson a magyar kártyán szokásos, tűznél melegedő öregember helyén köpenyes katona kuporgott.

Műkéz hétköznapra és vasárnapra

Ezek az időszaki, esetleg csak egyetlen nekibuzdulásnyi cselekedetek természetesen nem voltak elégségesek a hosszú távú gondok érdemi megoldására. A kormány és a parlament nem ténlenkedett sokáig. Már az 1915. évi XV. törvény cikk kimondta, hogy a háborúban megrokkant legénységi állományúakat – ha remény van keresetképességük részleges vagy teljes visszanyerésére – orvosi kezelésben és szakmai oktatásban kell részesíteni, az amputáltakat pedig művéttaggal kell ellátni.

Nem kevés ember sorsáról volt szó. Egy a háború utáni összeírás 68 197 végtagcsontolt vagy világtalan katonát számított 100 százalékos, 100 272 hazatértet pedig 25–75 százalékos rokkantnak. Kívülük gondoskodni kellett 72 324 hadiözvegy és 101 224 hadiárva megsegítéséről.

Az egyik legsürgetőbb feladat volt a kezük-lábukat elveszítettek művéttaggal való ellátása. E tennivalók elvégzéséből orosz-lánrészt vállalt *dr. Dollinger Béla*. Az általa szervezett műhelyekben személyre szabot-

Tanpályák amputált lábúaknak
(*Dollinger Béla: A rokkantak végtagcsontjainak gyógykezeléséről*)

tan készültek műkezek, műlábak. Ha csak az egyik karról, lábról kellett gondoskodni, akkor a megmaradt másiktól mintát vettek, s annak alapján készült el a hiányzó végtag.

Dollinger arra is gondolt, hogy az új végtag használata minél kisebb fájdalmat okozzon használójának. Evégett esetenként – ha a harctéri körülmények közötti első csonkolást végző kollégája nem vette/vehette figyelembe a majdani művéttagillesztést, és netán hegyes csonkokat hagyott – újraoperáltatta a sérültet, „lekerekítetté” a megmaradt vég-

tagcsontot. Az állam két végtagot juttatott a rászorulóknak. Egyet munkavégzéshez – ez afféle „dokkolóegység” volt a test és a munkaeszköz között. A „kozmetikainak” vagy „vasárnapinak” nevezett másik pedig hasonlítani próbált az elvesztett végtaghoz, hogy a rokkant legalább látszatra ne különbözzön túlságosan az ép embertársaitól.

Korabeli összesítés szerint 24 262 csonkolt katonának készítettek művéttagokat. Dollinger a műlábát kapott katonáknak „tanpályát” építtetett, hogy minél biztosabban

közlekedhessenek. Nekik és a műkezeseknek különféle szakiskolák/tanfolyamok is igyekeztek segíteni.

A rokkantak persze bármiféle és bármennyire színvonalas képzés után sem tudhattak mindenfajta munkát az épekével azonos hatékonysággal elvégezni. Kiváltképpen nem a nehéz paraszti munkákat. Pedig a többségük faluról származott, s oda is akart visszatérni. Az otthonába, a családjához. És mert nem tudták folytatni régi tevékenységüket, megpróbálkoztak azal – nem utolsósorban felelős politikusok, szakemberek tanácsára, szorgalmazására – hogy megtanuljanak valamilyen fizikailag könnyebb, főképpen ipari jellegű és a falujukban is kelendőnek vélt mesterséget.

Az ország több helyén több tucatnyi iskolában oktatták őket különféle szakmákra. A legtöbb iskola természetesen a fővárosban működött. A Pozsonyi úton, a Szegényház utcában és a Vakok Intézetében 1917 tavaszáig több szaktanterem egyebekben kívül cséplőgépezelő, pallér és benzinmotor-kezelő képesítést, s ugyanakkor összesen több mint kétszáz tanultak főképpen cipésznek, szabónak, lakatosnak.

De képeztek rokkantakat más szakmákban is. A Magyar Gazdák Lapja például tisztviselő-iskoláról számolt be (1917. 16. szám): „Az Országos Hadigondozó Hivatal a háborúban rokkanttá vált tisztok, katonai tisztviselők és legénységi egyének részére Budapesten 3 havi gyakorlati tanfolyamot létesít, ahol gazdasági tisztviselőkké képezik ki őket... a felvétel előfeltétele legalább a középiskola vagy polgári iskola négy osztályának elvégzése.”

És tudunk iskolán kívüli segítőkről is. Közülük a legnevesebb gróf Zichy Géza volt, aki egy vadászbalesetben elveszítette a jobbját, hogy aztán balkézrel váljon sok országban sikerrel koncertező zongoraművésszé. „A rokkantakat én mindenekelőtt arra oktattam – mondta a Magyarország című lapnak adott interjújában (1915. május 2.) –, hogy a mindennapi élet apró, szükséges teendői elvégzésének módját sajátítsák el, hogy tudjanak öltözködni, mosakodni... Kezdetben leginkább a megcsappant lelkierejüket igyekeztem erősíteni. Mert bizony, be kell vallanom, a legtöbbnél iszonyatos lelki depresszió mutatkozott. Egyik-másik annyira el volt keseredve, hogy a legnagyobb kétségbeeséssel kívánta a halált... A kétségbeesésük elfojtása után legelső és legfontosabb volt a kenyérkereső képességük kiművelése.” A továbbiakban kifejtette: „Az a meggyőződésem, hogy a rokkantak kenyérkereső pályásra való oktatására csakis félkarú mestert lehet alkalmazni, hogy lássák a tanítványok,

hogy mi mindent és mennyi nagy fizikai erőt igénylő munkát lehet fél karral elvégezni.”

A súlyos munkaerőhiányra való tekintettel az amputáltak számottevő hányada gyorsan el tudott helyezkedni. Sőt, még az oktató intézményekbe nem járók közül is sokan kaptak munkát. A Rokkant Ujság hirdései rovatában egyebekben kívül gyári portásnak kerestek féllábú, de ép kezű rokkantat, egy kefekötőműhely három ép kezűnek kínált munkát, és féllábú rokkantat vártak egy szabóműhelyben. Zichy Géza két félkarú tanítványát fogadta fel a maga gazdaságában. Az Országos Erdészeti Egyesület arra kérte az erdőbirtokosokat (Erdészeti Lapok, 1916. november 15.), hogy „... nem csupán a háborúból éppen visszakérülő, hanem rokkant alkalmazottjaikat és állandó munkásaikat is fogadják be szolgálatukba, s alkalmazzák újra, egészségi állapotuknak megfelelő módon”.

Béreket veszélyeztetnek!

Míndeközben nem kevés gonddal is szembe kellett nézni az országnak. Az egyik legfontosabbra – más lapoknál sokkal határozottabban – a Népszava hívta fel a figyelmet (1917. január 14.): „A rokkantak kiképzése csak úgy hasznos, ha olyan foglalkozásokra tanítják őket, amelyekre közgazdaságilag szükség van. Az uralkodó osztály számára ilyen módon a rokkantkérdés megfelelően el volna intézve, úgyszintén a rokkant munkásokra magukra is. Azonban az egész munkásosztályra ez az elintézés egy súlyos veszedelemet idéz föl: a rokkantak bérlenyomó szerepét. Nyilvánvaló, hogy a munkaképes rokkant, akinek a megélhetése a járadék révén biztosítva van, olyan alacsony bér mellett vállalhat munkát, amelyből a járadékot nem kapó munkás megélni nem tud. A munkáltatók

igyekezni fognak ezt a helyzetet kihasználni, a rokkantak munkáját alacsonyabban díjazni, és így a munkások bérére általánosan nyomást gyakorolni... Amit a rokkantokról mondtunk, lényegében áll a hadiözvegyekre is. Ezeknek az életét is úgy kell berendezni, hogy egyfelől járadék alakjában kárpótlást nyerjenek a férjük halálával szenvedett jövedelemcsökkenésért, másfelől módot kell találni, hogy munkaerejüket hasznosan felhasználják, anélkül azonban, hogy ezzel a munkásosztály és különösen a nőmunkások bérét lenyomják.”

Feszültségek nemcsak foglalkoztatási, bérezési, szociális kérdésekben adódtak. A társadalom egésze általában igyekezett ugyan „virágos mankót” adni a rokkantnak, a szűkebb környezet azonban nem mindig volt ennyire megértő, segítőkész. Sok menyasszony, feleség nehezen vagy egyáltalán nem tudta elviselni, hogy vőlegénye, férje megrokkanna, torz arccal, zavarodott aggyal tért vissza a frontról. Nem tudott, nem akart a szerencsétlenül járt férfival élni. És akadtak még rosszabb – felháborító/elgondolkodtató – példák is.

Az egyikre Klebelsberg Kuno, a háború idején a rokkantakkal foglalkozó intézmény gyakorlati vezetője bő évtizeddel a történetek után, már vallás- és közoktatásügyi miniszterként emlékezett A Tisza-zug című vezércikkében (Pesti Napló, 1929. augusztus 25.). A politikus megdöbbenten idézte föl, hogy amikor felbontották egy háborús rokkant sírját – a holttest koponyáján rajta volt a fekete szemüveg, mellette ott hevert a botja –, a gyomrában megtalálták a halálát okozó arzen maradványait. A felesége úgy gondolhatta: „jobb, ha egészen elpusztul a nyomorékja”. ● (Illusztráció forrása: FSZEK Budapest Gyűjtemény)

Birkózás oktatás amputált lábúaknak
(Dollinger Béla: A rokkantak végtagcsontjainak gyógykezeléséről)

